

**CHP Tek-Parti “Dirlik ve Düzen” Aylık Gizli Raporlarında (Ekim 1936-Ağustos 1938)
“Gerileme Çabalayışları”: Allahu Ekber, Ezan-ı Muhammedî, Elifbalı İslam Dersi, Şapka**

Ömer Faruk Altay*

CHP Tek-Parti dirlik ve düzen aylık raporlarına (1933-1938) nazaran rahatlıkla denilebilir ki Müslümanlar, iç sömürge sisteminde (i) İslamiyet'in "Türkçeleştirme" kisvesiyle tahrif edilib millî din haline getirilmesine; (ii) elifbanın yasaklanmasına; (iii) tek-parti menfaatine uygun hale getirilmiş millî din tedrisatına mütemadiyen direnç göstermişlerdir.

18 Ocak 1937. Dahiliye Vekaleti, CHP Genel Sekreterliğine “gizli ve zata mahsus” ibareli ve 1936 senesi Ekim ayı “dirlik ve düzen” raporu ilaveli muhtıra gönderdi. Rapordan:

Siyasî Rapor:

[..]

Arap harflerile tedrisat:

1 - Aslen Tekirdağlı olup Bursada Karacabeyde oturan âma Sadık oğlu İsmailin evine topladığı 32 çocuğa arapça ders okuttuğu sezilerek suçüstü yakalanıp Adliye'ye verildiği 1.10.1936 tarihinde haber alınmıştır.¹

Aynı gün, Dahiliye Vekaleti, CHP Genel Sekreterliğine “gizli ve zata mahsus” ibareli ve 1936 senesi Kasım ayı “dirlik ve düzen” raporu ilaveli muhtıra gönderdi. Rapordan:

Siyasî rapor

Gerileme çabalayışları:

Haç parası toplamak:

1 - Suudi arap krallığı tebaasından olup yurda gelen Medinenin Babusselâm Abdülmecit mahallesinden Abdullah oğlu 333 doğumlu Mehmed Medenin Konyada bazı kimselerden haç parası adı ile para aldığı ve irticaî tahrikât yaptığı anlaşılarak Adliye'ye verilmiş ve tevkif edildiği 10.11.1936 tarihinde haber alınmıştır.

Vaiz sırasında halkı tahrik ve tahkir:

1 - Zonguldakta camide vaiz eden İstanbullu Abdullah adındaki hoca vaiz sırasında (eskiden uyanık bulunan ulema uykuda bulunan halkı uyandırıyor. Şimdi ulema uykuda halkta dört ayağını uzatıyor ve söz tesir etmiyor.) gibi tahrik ve tahkir yollu sözler söylediğinden vaizden menedilerek Adliye'ye sevk edildiği 30.11.1936 gününde haber alınmıştır.

Arapça Tekbir:

1 - Konyanın Hacı Veysi camiinde vaizlik yapan Hüseyin oğlu 280 doğumlu Vaiz Ahmed Uğurlunun vaiz sonunda Arapça tekbir aldığı görülerek Adliye'ye verildiği haber alınmıştır.

Atıf Gösterimi: Ömer Faruk Altay. (2026, Mart 3). CHP Tek-Parti “Dirlik ve Düzen” Aylık Gizli Raporlarında (Ekim 1936-Haziran 1937) “Gerileme Çabalayışları”: Allahu Ekber, Ezan-ı Muhammedî, Elifbalı İslam Dersi, Şapka. *Tarih Tahkik*, tarihtahkik.com adresinden temin edilmiştir.

* Türkiye siyasî tarihi (~1918-1923~) sahasında bağımsız araştırmacı-yazar.

¹ BCA, 490-1-0-0, 602-83-1, s. 113. Raporun gizliliği 8 Ocak 2024'de kaldırılmıştır.

İzinsiz sarık sarmak:

1 - Muğlada yularcılık yapan Aydınli oğullarından Hüseyin oğlu 294 doğumlu Alinin izinsiz sarık sarıp ezan okuyarak müezzinlik yaptığı ve namaz kıldırıldığı görülerek evrakı ile Adliye'ye verildiği 26.11.936 gününde haber alınmıştır.

İzinsiz imamlık:

1 - Kaşır kavaklı ve Uzunköprü kazasının Salih nahiyesine bağlı ?urttepe köyü nüfusuna kayıtlı bulunan ve Kırklarelinin Palas nahiyesine bağlı Çayırli köyünde oturan Emir oğlu Veli Dişli adlı şahsın izin almaksızın imamlık yaptığı ve muhtar Hüseyin Başaranın da buna göz yummak suretile vazifesinin sui istimal ettiği anlaşıldığından Veli Dişli Adliye'ye sevk ve muhtar hakkındaki evrak da idare heyetine tevdi edildiği 30.11.936 gününde haber alınmıştır.

[..]

Arap harflerile tedrisat ve yazı:

1 - 22.10.936 Mersinde İsmet paşa mahallesinde oturan ölü Mehmed kızı 60 yaşlarındaki Zeynep evine topladığı çocuklara arap harflerile ders okuturken suçüstü yakalanıp Adliye'ye verildiği 2.11.936 tarihinde haber alınmıştır.

[..]

Rejime, Devlet Büyüklerine, Türklüğe ve kanunlara söz söylemek:

1 - Muradiye mahallesinde 75 yaşlarındaki Halit oğlu Esadın Uzunköprü'nün İpsala caddesi üzerindeki kahvede ve söz arasında eski padişahlık idaresi daha eyi olduğundan bahisle Hükûmet ve rejim aleyhinde sözler söylediğinden yakalanıp Adliye'ye verildiği 2.11.936 tarihinde haber alınmıştır.

[..]

7 - Siverek kazasının Günyüzü nahiyesine bağlı Yarma köyünden Hacı oğlu Mehmed ile Zekeriya adlı bir hocanın iki yıl önce Büyüklerimiz ve Hükümetimizin icraâtı için tenkit ve tezlil edici sözler söyledikleri duyularak suçluların adliye'ye verildikleri 20.11.936 tarihinde haber alınmıştır.

[..]²

13 Mart 1937. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, CHP Genel Sekreterliğine “gizli ve zata mahsus” ibareli ve Ocak ayı “dirlik ve düzen” raporu ilaveli muhtıra gönderdi. Rapordan:

Gerileme Çabalayışları:

Arapça Hütbe okumak:

1 - Kayseri'de Pınarbaşı kazasına bağlı Pazarvur camii imamı yeni göçmenlerden Celil oğlu Osmanın Arapça hütbe okumağa başladığı görülerek Adliye'ye sevk edildiği 7/1/937 tarihinde haber alınmıştır.

Arapça Ezan okumak:

1 - Trabzonun Yomra nahiyesinde İbrahim oğlu Şükrünün Pazarkapı camiinde Arapça ezan okuduğu görülerek Adliye'ye sevk edildiği 6/1/937 tarihinde haber alınmıştır.

Arapça Kamet almak:

1 - Yozgadın Musabeyli nahiyesine bağlı Musabeyli köyünden 60 yaşlarında Osman oğlu Ayvazın yatısı namazında Arapça kamet aldığı görülerek Adliye'ye sevk edildiği 6/1/937 tarihinde haber alınmıştır.

² BCA, 490-1-0-0, 602-83-1, s. 149-150, 152, 154-155. Raporun gizliliği 8 Ocak 2024'de kaldırılmıştır.

İzinsiz imamlık yapmak:

1 - Hüseyin oğlu Hacı Halil adında birinin Kayseride Pınarbaşı kazasına bağlı Pazarviran nahiyesinin takbuk köyünde izinsiz imamlık yaptığı görölerek Adliye'ye sevk edildiği 7/1/937 tarihinde haber alınmıştır.

Şapka kanununa aykırılık:

1 - Aydın Vilâyetinin yakacık köyünden Kulak oğullarından 17 yaşlarındaki Hüseyin şapka kanununa aykırı olarak başına puşu ve takke giyerek dolaştığı görölerek yakalanıp Adliye'ye verildiği ve bu suçtan üç gün hapse ve 1 lira para cezasına mahkûm edildiği 18/1/937 tarihinde haber alınmıştır.

[..]

Arap Harflerile Tedrisat:

1 - Kastamonu Vilâyetinin Devrekâni nahiyesine bağlı Laçın köyünde oturan eski hocalardan Molla Hasan'ın izinsiz olarak okul açarak 9 kız ve 11 erkek çocuğa Türkçe harflerle basılmış amme cüzü okuttuğu sezilerek yakalandığı ve köy muhtarı Hasan'ın da bu hale göz yumduğu anlaşılarak her ikisi hakkında kanunî takibata başlandı 12/1/937 tarihinde haber alınmıştır.

2 - G.Antepte oturan Hayriye, Nazife ve Faika adlı kadınların Arap harflerile tedrisatta bulundukları sezilerek suç üstü yakalanıp Adliye'ye sevk edildikleri ve suçluların onar lira para cezasına mahkûm edildikleri 19/1/937 tarihinde haber alınmıştır.

3 - Maraş Valiliğinin Yörük Selim mahallesinde oturan Mehmet kızı ve Hüseyin karısı 40 yaşlarında Hayriye adlı kadının tahsil çağındaki çocukları evine toplayarak Arapça ders okuttuğu sezilerek suç üstü yakalanarak Adliye'ye verildiği 22/1/937 tarihinde haber alınmıştır.³

28 Mayıs 1937. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, CHP Genel Sekreterliğine “gizli ve zata mahsus” ibareli ve Mart ayı “dirlik ve düzen” raporu ilaveli muhtıra gönderdi. Rapordan:

Gerileme çabalayışları:

Arapça tekbir almak:

1 - Konya Sarı Yakup camiinde Kurban bayramında vaiz etmesi için izin verilmiş olan konyanın Fakidede mahallesinden Mehmed oğlu 283 doğumlu İbrahim Kürkçü oğlunun camide Arapça tekbir aldığı görölerek gereken muamele yapılmış ve bunun kaste makrun olmaksızın zuhulen yaptığı anlaşılmış ise de Adliye'ye sevk edildiği 5.3.937 tarihinde haber alınmıştır.

2 - Kastamonu vilâyetinin Cide kazasında Bayram namazında fahrî müezzinlerden Eyyüp oğlu Yahya ve iki gözü âma Ali Osman oğlu Recebin Arapça tekbir aldıkları ve bunlara cemaatten bir kısmının iştirak ettiği ve bunda hiç kasd ve tahrik bulunmadığı ve icabının yapıldığı 5.3..937 tarihinde haber alınmıştır.

[..]

Arap harflerile tedrisat:

1 - Kastamonu vilâyetinin Tonya kazasında oturan Karabacak oğullarından ölü Mustafa karısı Sare kadın evine, ve Tosyaya bağlı Aspiros köyü imamı İsmail Şekerin de köy camii odasına topladıkları çocuklara arapça ders okuttukları bir sırada suç üstü yakalanıp adliye'ye sevk edildikleri 2.3.937 tarihinde haber alınmıştır.

2 - Van'ın Sihke caddesinde oturan Selim oğlu Reşid ile Haçbağ mahallesinden mumcu Ali karısı Fatma diğer adı Bergüzarın evlerini mektep haline koyarak çocuklara arapça ders okuttukları sezilerek suç üstü yakalanıp adliye'ye sevk edildikleri 26.3.937 tarihinde haber alınmıştır.

Şapka ve kisve kanununa aykırılık:

³ BCA, 490-1-0-0, 602-83-1, s. 91-93. Raporun gizliliği 8 Ocak 2024'de kaldırılmıştır.

1 - Trabzon vilâyetinin Of kazasına bağlı Serah köyü ihtiyar heyeti âzasından 324 doğumlu Salih oğlu İsmail Kaplan oğlunun şapka kanununa aykırı harekette bulunduğu görülerek adliye sevk edildiği 9.3.937 tarihinde haber alınmıştır.

2 - 22.2.937 günü Aydın'ın Kurtuluş mahallesinde oturmakta olan Hamut oğlu Bamil Yusufun şapka kanununa aykırı olarak başına bir takke ve külâh giydiği ve çarşıda gezdiği görülerek yakalanıp adliye verildiği 29.3.937 tarihinde haber alınmıştır.

3 - Bitliste Siirt vilâyetinin Parsaf [*Kelime pek okunaklı değil (ÖFA notu).*] köyünde oturan 70 yaşlarında İsmail adında birisi yanında henüz ismi anlaşılamayan 18-20 yaşlarındaki oğlu ile beraber başlarında sarık bulunduğu halde dolaştıkları ve Ahlat kazasına bağlı Darnüs ve Gayda köylerinde Siirt vilâyetinde eskisi gibi arapça ezan okunması, şapka ve mantoların kaldırılması kalpak ve saire giyilmesi ve sarık sarılması için resmen tellâl bağırdığını söyledikleri ve inanmayan kimselere de talâk ile yemin ederek halkı kandırmağa çalıştıkları duyularak önemli bir surette incelemelere başlandığı 11.3.937 tarihinde haber alınmıştır.

4 - 5.3.937 de Konyanın Karapınar kazasına gelen Hicabi adında bir kalaycının askerlik şubesi eratına askerlik müddetinin uzatılacağına şapka yerine fes giyileceğine dair sözler söylediği ve yakalandığı vakit bu malûmatı Ereğlide Yahya adında bir kalaycıdan duyduğunu söylediği ve haklarında kanunî takibata başlandığı 22.3.937 tarihinde haber alınmıştır.⁴

Yine aynı gün, Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, CHP Genel Sekreterliğine “gizli ve zata mahsus” ibareli ve Nisan ayı “dirlik ve düzen” raporu ilaveli muhtıra gönderdi. Rapordan:

Gerileme çabaları:

Arapça Ezan:

1 - Çorum Vilâyeti Sungurlu kazasının Hacı Osman köyünden hoca Seyfi Ali'nin Arapça Ezan okuduğundan hakkında tahkikata tahkikata girildiği 8/4/937 tarihinde haber alınmıştır.

2 - 10/4/937 tarihinde Denizli'de Çınar mevkiinde Fatma hoca camiinde Arapça Ezan okuduğu eşidilen 319 doğumlu Süleyman oğlu Ahmed'in yakalanarak Adliye verildiği, 12/4/937 tarihinde haber alınmıştır.

3 - 26/3/937 Tarihinde Malatya Vilâyetinin Akçadağ kazasına bağlı Levant Nahiyesinin Resül köyünden Alho oğlu Osman'ın teşviki üzerine köy Camii imamı Mehmed'in Cuma günü Arapça Ezan okuduğu ve Osman'ın da namaz sırasında Arapça kamet getirdiği eşidilmiş ve her ikisinin yakalanarak Adliye verildikleri 19/4/937 tarihinde haber alınmıştır.

[..]

Arap Harflerile Tedrisat:

1 - G.Antep'te dabakhane mahallesinde oturan uslu oğlu Hacı kızı ve ölü Hacı Halil karısı 70 yaşlarındaki Ayşe Fatma'nın evinde topladığı 15 çocuğa Arap Harflerile ders okuttuğu sezilerek suç üstü yakalanıp okuttuğu kitaplarla birlikte Adliye sevk edildiği 6/4/937 tarihinde haber alınmıştır.

Şapka ve Kisve Kanununa Aykırılık:

1 - 28/12/936 tarihinde İstanbul'da kadıköyünde Modada şekerci bakkal sokak 12 numaralı evde oturan Avukat Saip Şevket'in şapka kanununa aykırı olarak kalpak geydiğinden ötürü Adliye verildiği ve mahkemenin sonunda 10 lira para cezasına ve kalpağın müsaderesine karar verildiği 1/4/937 tarihinde haber alınmıştır.

[..]

Rejime Devlet Büyüklerine Kanunlara Türklüğe Söz Söylemek

⁴ BCA, 490-1-0-0, 602-83-1, s. 54, 57-59. Raporun gizliliği 8 Ocak 2024'de kaldırılmıştır.

[..]

5 - Antalya'nın Elmalı İlçesinin kortop köyü eski imamı Yusuf hoca ilk okula devam eden bir talebeye “siz mektepte ne okuyorsunuz ne öğreniyorsunuz Allah var mıdır? Bilmezsiniz çünkü sizi okutan da Gâvurdur” demek suretile irticai tahrikâtta bulunduğu yakalarak Adliye'ye verildiği 6/4/937 tarihinde haber alınmıştır.⁵

23 Haziran 1937. Dahiliye Vekili Namına Siyasî Müsteşar, CHP Genel Sekreterliğine “gizli ve zata mahsustur” ibareli ve Mayıs ayı “dirlik ve düzen” raporu ilaveli muhtıra gönderdi. Rapordan:

Gerileme çabalayışları:

Arapça salâ:

1 - 31/1/937 günü Kırklareli Vilâyetinin Babaeski kazasına bağlı Hadırlı köy muhtarı Arif'in arapça salâ verdiği tesbit edilerek Adliye'ye sevk edildiği 4/5/937 de haber alınmıştır.

[..]

Arap harflerile tedrisat:

1 - 26/4/937 günü Maraş vilâyetinin Akçakoyunlu mahallesinde oturan Mustafa karısı 55 yaşında Ayşe, evine topladığı 17 çocuğa arapça ders okuttuğu sırada suçüstü yakalanıp elde edilen 22 arapça kitapla birlikte Adliye'ye sevk edildiği 5/5/937 de haber alınmıştır.

2 - G.Antep Vilâyetinin Kanalıçı mahallesinde oturan Ahmed kızı 50 yaşlarında Hatice, evine topladığı 14 çocuğa arap harflerile ders okuturken suçüstü yakalanıp Adliye'ye sevk edildiği 11/5/937 de haber alınmıştır.

3 - 28/4/937 günü Maraş'ın Hayrullah mahallesinde Halil karısı Hatice, evine topladığı 7 çocuğa arap harflerile ders okuturken suç üstü yakalanıp Adliye'ye sevk edildiği 11/5/937 de haber alınmıştır.

4 - G.Antep'in Şekeroğlu mahallesinden Kahveci Mustafa karısı 50 yaşlarında Ayşe, evine topladığı 21 çocuğa arapça ders okuturken suç üstü yakalanıp elde edilen 35 tane kitapla birlikte Adliye'ye sevk edildiği 21/5/937 tarihinde haber alınmıştır.⁶

30 Temmuz 1937. Dahiliye Vekaleti, CHP Genel Sekreterliğine “gizli ve zata mahsustur” ibareli ve Haziran ayı “dirlik ve düzen” raporu ilaveli muhtıra gönderdi. Rapordan:

Gerileme çabalayışı:

Arapça ezan ve kamet

G. Antep vilâyetinin Tarlayı atik mahallesinden Mustafa oğlu Bakır çelebinin arapça ezan okuduğundan yakalanıp Adliye'ye sevk edildiği 14/6/937 tarihinde haber alınmıştır.

[..]

Şapka ve Kısve kanununa aykırılık:

1 - Bitlis'te Büyük cami imamı Tahir'in mahalle içinde sarıkla dolaştığı görülerek yakalanıp Adliye'ye sevk edildiği 2/6/397 tarihinde haber alınmıştır.⁷

20 Ağustos 1937. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, CHP Genel Sekreterliğine “gizli ve zata mahsus” ibareli ve 1937 senesi Temmuz ayı “dirlik ve düzen” raporu ilaveli muhtıra gönderdi. Bu raporda; Allahu Ekber

⁵ BCA, 490-1-0-0, 602-83-1, s. 26, 28-30. Raporun gizliliği 8 Ocak 2024'de kaldırılmıştır.

⁶ BCA, 490-1-0-0, 602-83-1, s. 2-3. Raporun gizliliği 8 Ocak 2024'de kaldırılmıştır.

⁷ BCA, 490-1-0-0, 602-84-1, s. 115. Raporun gizliliği 8 Ocak 2024'de kaldırılmıştır.

dendiği, Ezan-ı Muhammedî okunduğu gerekçesiyle adliye sevk edilmiş herhangi bir vaka kaydedilmemiştir. Fakat:

Şapka ve kisve kanununa aykırılık:

- 1 - Beşiktaş'ta Paşa mahallesinde tahlisiye sokağında 7 numaralı evde oturan Ali oğlu Mehmet Şapka kanununa muhalif olarak Tekke geydiğinden Adliye sevk edildiği 19/7/937 tarihinde öğrenilmiştir.
- 2 - G.Antep Emniyet Müdürlüğünden aldığı pasaportla vize edilmeksizin yurda giren ve şapka kanununa aykırı harekette bulunan Selim oğlu Tevfik'in Adliye verildiği 9/7/937 tarihinde haber alınmıştır.
- 3 - Bolu'nun Merkez ilçesine bağlı Vakıf Geçitviran köyü halkından Hasan oğlu Bayram'ın Sipersiz külâh geymek suretile şapka kanununa muhalefetinden ötürü hakkında icabeden kanunî muamelenin yapıldığı 13/7/937 tarihinde haber alınmıştır.
- 4 - İstanbul'da İstiklâl ve İnkilâp liseleri spor muallimi Hüseyin oğlu Sami Karayel'in Şapka kanununa muhalif olarak bere geydiğinden ötürü yakalanarak Adliye verildiği anlaşılmıştır.
- 5 - 28/6/937 tarihinde Çankırı'nın Şabanözü kamununa bağlı Kars Viran köyü camii imamı Dursun oğlu Ali Eriş'in vazife haricinde köyde sarıkla dolaştığı görülmüş olduğundan yakalanarak Adliye verildiği verildiği 13/7/937 tarihinde haber alınmıştır.

[..]

Arap harfleriyle tedrisat:

- 1 - Osmaniye kazasına bağlı Cebeli köyünde ve bir cami dahilinde yedi sekiz kız çocuğuna eski arap harfleriyle ve medrese cüzlerinden gizlice tedrisatta bulunan 150 liklerden Bağdadî zade âilesine mensup hacı Mahmut oğlu Mustafa'nın suçüstü yakalanıp evinde yapılan arama esnasında bulunan arap harfleriyle matbu dinî kitaplarla birlikte Adliye sevk edildiği 12/7/937 de haber alınmıştır.
- 2 - 17/7/937 tarihinde Maraş'ta Emine'nin bir kaç çocuğa Arapça ders okuturken suçüstü yakalanarak Adliye verildiği 27/7/937 tarihinde haber alınmıştır.
- 3 - Abdullah oğlu Adem'e arapça ders okutan Çanakkale'nin Ezine İlçesinin Kestenbol köyünden Hacı Hafız Nuri'nin ve Hasan paşa köyünden Burdur'lu hafız Mustafa'nın arapça tedrisatta bulunup bulunmadıkları hakkında tahkikata girişildiği 29/6/937 tarihinde haber alınmıştır.
- 4 - Kastamonu'nun merkez ilçesine bağlı Kuzyaka nahiyesinin Bosni halkından Emin kızı Feride'nin Limid köyünde 10 çocuğa eski harflarla ders okuttuğu görülerek yakalandığı ve Adliye verildiği 13/7/937 tarihinde haber alınmıştır.
- 5 - 6/7/937 tarihinde İzmir'de 28 yaşlarında Davit kızı Perla'nın 16 Yahudi ve bir Türk çocuğuna Türkçe ve Fransızca ders okuttuğu işidilerek Suçüstü yakalandığı ve Adliye verildiği ve duruşması sonunda beraat ettiği 15/7/937 tarihinde haber alınmıştır.⁸

29 Eylül 1937. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, CHP Genel Sekreterliğine “gizli ve zata mahsus” ibareli ve 1937 senesi Ağustos ayı “dirlik ve düzen” raporu ilaveli muhtıra gönderdi. Rapordan:

Gerileme çabalayışları:

Arapça ezan okumak:

- 1 - Erzincan'da Gâzi Ulu camiinde akşam namazını kılmak için arapça kamet getiren Türkmen oğullarından Mehmed oğlu Mehmed Nurinin yakalanarak Adliye verildiği 4/8/937 tarihinde haber alınmıştır.

⁸ BCA, 490-1-0-0, 602-84-1, s. 91-92, 94. Raporun gizliliği 8 Ocak 2024'de kaldırılmıştır.

2 - 4/8/937 günü Çorum vilâyetine bağlı İskilip kazasının Mutaflar mahallesinde oturan Telgraf Müdürlüğünden müteakit Osman oğlu 283 doğumlu Mehmet Refik Hoşak arapça ezan okurken suç üstü yakalanarak Adliye sevk edildiği 6/8/937 tarihinde haber alınmıştır.

[..]⁹

31 Ekim 1937. Dahiliye Vekaleti Siyasî Müsteşarı, CHP Genel Sekreterliğine “gizli ve zata mahsus” ibareli ve 1937 senesi Eylül ayı “dirlik ve düzen” raporu ilaveli muhtıra gönderdi. Rapordan:

Gerileme çabalayışları:

Arapça ezan, Kamet, Tekbir ve Salâ:

1 - Eskişehir'in Alpu nahiyesine bağlı Bayram kazasından Eskişehirli hafız Halil'in camide arapça kamet getirdiği görüldüğünden hakkında tahkikata başlandığı 20/9/937 tarihinde haber alınmıştır.

2 - Yozgat vilâyetinin Musabeyli nahiyesine bağlı Büyüknefes köyünden Hatip Hasan'ın cuma günü hütbede eski padişahların adlarını saydığı ve hütbeyi arapça okuduğu ve köy içinde fes ve sarıklı dolaştığı görülerek Adliye sevk edildiği ve vazifesine son verilmesi için Müftülüğe emir verildiği ve bu adamın kanunsuz hareketlerinden vaktile nahiye malûmat vermeyen köy muhtar ve ihtiyar hey'etine işten el çektirilerek gereken takibata başlandığı 14/9/937 tarihinde haber alınmıştır.

[..]

Arap harfleriyle tedrisat:

1 - İstanbul'da Fatih'te Sinan ağa mahallesinde ihtiyat sokak sayı 6 da duran Ayşe adlı kadının mahalle çocuklarından bazılarını evine kabul ederek arap harfleriyle ders okuttuğu sezilerek suç üstü yakalanıp Adliye sevk edildiği 11/9/937 tarihinde haber alınmıştır.

[..]

İrticaî tahrikât:

1 - 24/8/937 günü Edirne Şehir İstasyonu ile Karaağaç arasında Söküt ağaçlarından birisine kurşun kalemile (Millet hastadır, esnaf yastadır, Memleket muallimleri danstadır. Vali bey baştadır, Uyan milletim uyan halimizi arayan yoktur, yazık bu millete acıyan. sene 1937) ibarelerini muhtevi bir yafta asıldığı 1/9/937 de haber alınmıştır. yazan ve asanlar hakkında incelemelere başlanmıştır.

2 - Samsun vilâyetinin Çarşamba kazasında yeni yapılan Kurtuluş okulunun açılma töreninden sonra okulun arka tarafındaki eski medresenin tahta divarında arap harfleriyle (zâlim çoğalıyor) ibaresinin yazılı olduğu görülerek yaptırılan incelemede bu yazının Çarşambada oturan, deli hafız adile anılan büyük cami müezzini Mehmed tarafından yazıldığı ve bu adamın üstü arap harfleriyle yazılı bir değnek de taşıdığı ve müezzini bulunduğu cami divarlariyle minare içinde bu kabil irticaî yazılar yazdığı tesbit edilmiş, İcra ettirilen muayenesinde şuuru tam olduğu anlaşılarak Adliye tevkif edilmiş olduğu 29/9/937 tarihinde haber alınmıştır.¹⁰

9 Aralık 1937. Dahiliye Vekaleti, CHP Genel Sekreterliğine “gizli ve zata mahsus” ibareli ve 1937 senesi Ekim ayı “dirlik ve düzen” raporu ilaveli muhtıra gönderdi. Bu raporda; Allahu Ekber dendiği, Ezan-ı Muhammedî okunduğu gerekçesiyle adliye sevk edilmiş herhangi bir vaka kaydedilmemiştir.¹¹

30 Aralık 1937. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, CHP Genel Sekreterliğine “gizli ve zata mahsus” ibareli ve 1937 senesi Kasım ayı “dirlik ve düzen” raporu ilaveli muhtıra gönderdi. Rapordan:

⁹ BCA, 490-1-0-0, 602-84-1, s. 69-70. Raporun gizliliği 8 Ocak 2024'de kaldırılmıştır.

¹⁰ BCA, 490-1-0-0, 602-84-1, s. 46-47, 49-50. Raporun gizliliği 8 Ocak 2024'de kaldırılmıştır.

¹¹ BCA, 490-1-0-0, 602-84-1, s. 22-44. Raporun gizliliği 8 Ocak 2024'de kaldırılmıştır.

(Gerileme Çabalayışlar)

Arapça tekbir almak:

1 - 4-5/10/937 gecesi Balıkesir vilâyetinin Dursun bey nahiyesinin Çarşı camii müezzini yetmiş beş yaşlarında Bayram, arapça kamet aldığından evrakiyle Adliye sevk ve tevkif edildiği 18/11/937 tarihinde haber alınmıştır.

2 - 14/11/937 günü Muğla vilâyetinin Milâs kazasında Tüccardan A. Hamdi tarafından camide teravi namazından sonra Mehmed oğlu İsmail ile Selimiye kooperatif kâtibi Mustafa kut adlı kişilere okutturulan mevlüt esnasında arapça tekbir ve salâ verdikleri tesbit edilerek Adliye sevk edildikleri 18/11/937 tarihinde haber alınmıştır.

Arapça ezan okumak:

1 - Kars vilâyetinin Çıldır kazasının Kâmil han köyünden Kaflan oğullarından Mehmed oğlu İlyas'ın Arapça ezan okuduğu ve izinsiz imamlık yaptığı görölerek yakalandığı ve evrakiyle Adliye sevk edildiği 26/11/937 tarihinde haber alınmıştır.

[..]

Şapka ve Kisve kanununa aykırılık:

1 - Kütahya vilâyetinin Tavşanlı kazasına bağlı Domaniç nahiyesinin Ilıcak su köyünden Fatma'dan doğma 66 yaşında Ramazan Karataş başına dolamış olduğu yeşil sarikle mahallât arasında dolaşp dilenirken yakalanarak Adliye verildiği 16/11/937 günü haber alınmıştır.

2 - Diyanet İşleri Reisliğinin tavsiyesile Eskişehir Müftülüğüne gelen Düzceli Seyit Bilgen adındaki hoca çarşı camiinde vaz ederken namazın kerametlerinden bahsetmiş ve bu meyanda başı açık namaz kılmaktansa önceden man edilmiş olan berenin geyilmesini tavsiye ettiğinden hakkında tutulan tahkikat evrakile C.M.U.liğine sevk edildiği 18/11/937 tarihinde haber alınmıştır.¹²

22 Şubat 1938. Dahiliye Vekaleti, CHP Genel Sekreterliğine “gizli ve zata mahsus” ibareli ve Aralık ayı “dirlik ve düzen” raporu ilaveli muhtıra gönderdi. Rapordan:

Gerileme çabalayışları:

Arapça ezan okumak:

1 - 28/11/937 günü Üsküdar'da Osman oğlu Mehmet adında bir meczubun Kısıklı camii bahçesinde arapça ezan okumağa teşebbüs ettiği görölerek evrakile Adliye sevk edildiği 1/12/937 tarihinde haber alınmıştır.

Arapça tekbir getirmek:

2 - Eskişehir vilâyeti:

30/11/937 çarşamba günü akşamı kadir gecesi münasebetile cami hatibi Mehmet Sabri'nin emrile Peyğamberin sakalını halka ziyaret için çıkaran İsmet paşa mahallesi Utku sokak Bir sayılı evde oturan camide kayyumluk eden İbrahim oğlu 317 doğumlu Halit ziyaretten sonra sakalı sandığına koyarak minberdeki yerine koyacağı sırada arapça tekbir getirdiğinden yakalanarak Adliye verildiği 2/12/937 günü haber alınmıştır.

Arapça hütbe okumak:

3 - 14/11/937 günü Kastamonu vilâyetinin Taşköprü kazası Meye? Köyünden Kadir'in çakmak camide vesikasız imamlık ettiği ve cuma günleri arapça hütbe okuduğu ve aynı köyden Mustafa Şen eli'in arapça kamet getirdiği tesbit edilerek evrakile Adliye sevk olundukları 7/12/937 de haber alınmıştır.

¹² BCA, 490-1-0-0, 602-84-1, s. 2. Raporun gizliliği 8 Ocak 2024'de kaldırılmıştır.

4 - Yozgat vilâyetinin Saray köyü camiinde namaz kıldırın Mehmet oğlu Kadir, Köse oğlu ve aynı köyde müezzinlik eden Hasbi oğlu Raif Yeşil Baş, Arapça hütbe okumak ve tekbir getirdikleri görölerek evrakile beraber Adliyyeye sevk edildikleri 9/12/937 de haber alınmıştır.

Hutbede oruç tutmayanları tahkir etmek:

1 - Giresun Vilâyeti, Şibinkarahisar kazasında hatip Tevfik, bayram namazında hutbede (Oruç tutmayıp da haysiyeti islâmiyeyi rencide şeklinde oruç yiyenler alçak oğlu alçaktır.) dediği görölmiş ve kendisinin ötedenberi menfi ruhlu bir adam olduğu da anlaşılarak Adliyyeye verilmek üzere tahkikata başlandığı 11/12/937 de haber alınmıştır.

[..]

Arap harflerile tedrisat:

1 - 23/11/937 günü Kütahya vilâyetinin Tavşanlı kazasında yeni mahallede 13 sayılı evde oturan Mehmet karısı Emine'nin çocuklara arap harflerile ders okuttuğu sezilerek evinde arama yapıldığı çocuk bulunamamış isede arap harflerile yazılı bir çok kitaplar ele geçirilerek tahkikat evrakile birlikte Adliyyeye sevk edildiği 2/12/937 tarihinde haber alınmıştır.

2 - Çankırı vilâyetine bağlı orta nahiyesinden Dursun oğullarından Mustafa oğlu Kör Osman'ın Nahiye merkezinde ihtiyar heyetinin malûmatı olduğu halde 17 Kız çocuğuna arapça surelerle din dersleri okuturken yakalandığı ve tetkikata başlanıldığı 27/12/937 gününde haber alınmıştır.

3 - Bitlis'te Boydan nahiyesinde oturan Abdülgani kızı ve Aso Davut karısı Kadriye evinde çocuklara arap harflerile ders okudurken suç üstü yakalanarak Adliyyeye sevk edildiği 30/12/937 tarihinde haber alınmıştır.¹³

12 Mart 1938. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, CHP Genel Sekreterliğine “zata mahsus” ibareli ve Ocak ayı “dirlik ve düzen” raporu ilaveli muhtıra gönderdi. Rapordan:

Gerileme çabalayışları:

Arapça kamet ve tetbir almak:

1 - 22/11/937 günü Kastamonu vilâyetinin Arak kazasına bağlı İksife köyü halkından Mustafa oğlu 308 doğumlu Sarı Hüseyin Bostancının köy camiinde arapça kamet aldığından evrakile Adliyyeye sevk edildiği 4/1/938 tarihinde haber alınmıştır.

2 - İsparta vilâyetinin Ş. Karaağaç kazası İnhisarlar takip memuru Hilmi Alâettin Aydın, Gelendos nahiyesinden Uzun oğlu Ahmet ustanın evinde mevlüt okunduğu sırada tekbir aldığından Adliyyeye sevk edildiği 11/1/938 tarihinde haber alınmıştır.

[..]

Arapça Tedrisat:

1 - Giresun Tekke köyünden Cin oğlu İsmail, Arap harflerile tedrisat yaparken yakalanıp Adliyyeye sevk edildiği 1/1/938 tarihinde haber alınmıştır.

2 - Bitlis vilâyetinin Zeydan mahallesinden Ahmet karısı Lütfiye, topladığı çocuklara arap harflerile ders okuturken suç üstü yakalanarak Adliyyeye sevk edildiği 3/1/938 tarihinde haber alınmıştır.

3 - Maraş vilâyetinin Yürük Selim mahallesinden Hasan kızı 50 yaşlarındaki Fatma evine topladığı 18 çocuğa arap harflerile ders okuturken suç üstü yakalanıp Adliyyeye sevk edildiği 4/1/938 tarihinde haber alınmıştır.

¹³ BCA, 490-1-0-0, 602-85-1, s. 87-89. Raporun gizliliği 8 Ocak 2024'de kaldırılmıştır.

4 - Gaziantep vilâyetinin Ehlicea mahallesinden H. Ali babanın hemşiresi 50 yaşlarında Emine Kadın, evine topladığı çocuklara arap harflerile tedrisat yaptığı sırada suç üstü yakalanıp Adliye sevk edildiği 4/1/938 tarihinde haber alınmıştır.

5 - Kastamonu vilâyetinin Tosya kazası Hacı İmam mahallesinde oturan İbrahim kızı Feride'nin 15 çocuğa arap harflerile ders okuttuğu sırada suç üstü yakalanıp Adliye sevk edildiği 11/1/938 tarihinde haber alınmıştır.

6 - Samsun Vezir köprü kazası Akdoğan köyünden Mustafa oğlu Musa Yüksel köy çocuklarına arap harflerile ders okuturken suç üstü yakalanarak Adliye sevk edildiği 28/1/938 tarihinde haber alınmıştır.

7 - Rize vilâyetinin Mapavri nahiyesine bağlı Hoca köyünde Salih adında bir imamın köy çocuklarına arapça ders okuttuğu tesbit edilerek yakalandığı ve bu adamı çocuklara bu suretle ders okutmak için köy halkından Hamdi Rıza, Osman ve Memiş tarafından tedarik edildiği anlaşılarak yakalanan suçluların Adliye sevk edildikleri 28/1/938 tarihinde haber alınmıştır.

8 - Erzurum vilâyetinin İspir kazasına bağlı Ahins? köyünde Kavus oğlu Halim'in Orsor köyündeki çocuklara arap harflerile din dersi okuturken suç üstü yakalanarak Adliye sevk edildiği 29/1/938 tarihinde haber alınmıştır.

9 - Erzurum vilâyetinin İspir kazasına bağlı Ahpunos köyü camii yanındaki odada aynı köyden Rıdvan oğlu Mehmet ve Ali oğlu İbrahim'in 20 çocuğa arapça tedrisat yaptıkları sırada suç üstü yakalanıp Adliye sevk edildikleri 30/1/938 tarihinde haber alınmıştır.

Son zamanlarda arapça tedrisatın dikkati çekecek kadar arttığı anlaşılarak U. Müfettişliklerin ve Vilâyetlerin nazarı dikkati çekilmiş ve daha ciddi ve verimli tedbirler alınması tebliğ olunmuştur.

[..]

Zararlı Neşriyatlarından Dolayı Yurda Sokulması Yasak Edilen ve Toplattırılan Neşriyat:

[..]

5 - İtalyan muharriri Laura Veccia Voglier tarafından yazılan; ve Mısır istinaf mahkemesi azasından Taha Fevzi tarafından Arapça'ya terceme edilen (İslâmiyetin iyilikleri) adındaki eserin 73_cü sayfasında islâm dininin Türklerin elinde bozulduğunu ve bu dine nüfuz edemeyip onu elbise gibi kuşandıkları şeklinde tezviratta bulunduğu 2/2/938 tarihinde haber alınmış ve incelemeye başlanmıştır.

[..]

Hac Meselesi:

1 - Haç mevsimi dolayısıyla Vilâyetler mıntikasından hacca gitmek istiycek vatandaşların orada can ve sıhhatlarının tehlikeye maruz kalmaması ve fena propagandalarla zehirlenmemeleri ve Türk parasının harice kaçırılmaması için her yıl olduğu gibi bu yıl da icabeden tedbirler alınmıştır.¹⁴

29 Mart 1938. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, CHP Genel Sekreterliğine "gizli ve zata mahsus" ibareli ve Şubat ayı "dirlik ve düzen" raporu ilaveli muhtıra gönderdi. Rapordan:

Gerileme çabaları:

Arapça ezan, Kamet, salâ ve Hutbe okumak:

1 - Erzurum vilâyeti Hınıs kazası Karaçoban nahiyesinde imamlık etmiş olan Siirt'in Tille köyünden Molla Mehmed'in Arapça salâ verdikten sonra savuştuğu öğrenilerek hakkında takibata başlandığı 9/2/938 tarihinde haber alınmıştır.

¹⁴ BCA, 490-1-0-0, 602-85-1, s. 56-58, 68-69, 74. Raporun gizliliği 8 Ocak 2024'de kaldırılmıştır.

2 - Gümüşhane vilâyetinin Bayburt kazasının Ulucami müezzininin hasta bulunduğu bir sırada cemaattan 30 yaşlarında hacı Şükrü Yıldız'ın Türkçe ile karışık kamet aldığından Adliye'ye sevk edildiği 19/2/938 tarihinde haber alınmıştır.

3 - Konya'nın Kasap Sinan mahallesinden Hüseyin oğlu 283 doğumlu Vaiz Hasan Çukurdağ, Gemalmaz camiinde arapça tekbir aldığından Adliye'ye sevk edildiği 22/2/938 tarihinde haber alınmıştır.

4 - Konya'nın Tarhana mahallesinden Ahmet oğlu 322 doğumlu Cami hatibi Hüsnü Belvaranlının sarı yakup camiinde arapça tekbir aldığından Adliye'ye sevk edildiği 22/2/938 tarihinde haber alınmıştır.

5 - Van vilâyetinin Harabe mahallesindeki Kazaî baba camiinde ve namaz esnasında cami imam vekili müezzin Mehmet oğlu 294 doğumlu Osman Ergunayın arapça tekbir aldığından Adliye'ye sevk edildiği 22/2/938 tarihinde haber alınmıştır.

6 - Niğde vilâyetinin Acıgöl nahiyesinden imam çalışkan ile Fahrî Müezzin Osman Önalın'ın Kurban bayramı namazında arapça tekbir aldıkları cihetle tahkikat evrakile birlikte cümhuriyet Müddeiumumiliğine verildikleri 28/2/938 de haber alınmıştır.

Arap harflerile tedrisat:

1 - 3/2/938 günü Çorum'un İskilip kazası Sakarya mahallesinden Hasan Holtac'ın evine topladığı 32 çocuğa arap harflerile ders okuturken suç üstü yakalanıp Adliye'ye sevk edildiği ve suçlunun on lira para cezasına mahkûm edildiği 7/2/938 tarihinde haber alınmıştır.

2 - 17/2/938 günü Diyarbakır'ın Fatih paşa mahallesinde oturan Van'ın Ahlat kazasının Viran şehir mahallesinden Abdülmecit karısı Nafize adlı kadının altı çocuğa arap harflerile ders verirken suç üstü yakalanarak tahkikata başlanıldığı 26/2/938 tarihinde haber alınmıştır.

3 - 17/2/938 tarihinde Seyhan vilâyetinin Kurt köprü mahallesinde oturan Kasap Abdullah kızı 63 yaşlarında Zeynep adlı kadının altı kız çocuğuna arap harflerile ders verirken suç üstü yakalanarak tahkikat evrakile beraber C. M. Umumiliğine teslim edildiği 22/2/938 tarihinde haber alınmıştır.

4 - Seyhan vilâyetinin Osmaniye kazasının Cümhuriyet mahallesinde oturan Fatma adındaki kadının evine topladığı çocuklara arap harflerile ders verirken suç üstü yakalandığı ve tahkikat evrakile beraber C. M. Umumiliğine teslim edildiği 24/2/938 tarihinde haber alınmıştır.

5 - Maraş'ın Gazipaşa mahallesinde oturan Mehmet oğlu Köfteci'nin evinde arap harflerile on çocuğa ders verirken suç üstü yakalanarak Adliye'ye sevk edildiği 26/2/938 tarihinde haber alınmıştır.

6 - Diyarbakır vilâyetinin Hüsameddin mahallesinde oturan Emine'nin para mukabilinde arap harflerile tedrisat yaparken 26/2/938 günü suç üstü yakalanarak Adliye'ye sevk edildiği 3/3/938 tarihinde haber alınmıştır.

[..]

Şapka ve kisve kanununa aykırılık:

1 - Çoruh Vilâyetinin Borçka kazasının aralık köyünden İbrahim oğlu 60 yaşlarında Sefer Gençtürk, Kaynarca köyünden Hüseyin oğlu 329 doğumlu Aziz Aydemir, Hasan oğlu 308 doğumlu Ömer Yıldırım ve karşı köyün Görgenli mahallesinde 65 yaşlarında Emin oğlu İsak Karaman'ın şapka kanununa aykırı hareketlerinden dolayı yakalanıp adliye'ye sevk edildikleri 16/2/938 tarihinde haber alınmıştır.

2 - 15/2/938 tarihinde Antalya'nın Korkuteli kazasına bağlı Zivnit köyünden Çerkes Bedir Bayram günü aynı köyden Recep'in evine giderek sözle şapka ve rejim aleyhinde bulunduğu anlaşarak tahkikat evrakile birlikte Adliye'ye sevk edildiği 22/2/938 tarihinde haber alınmıştır.¹⁵

¹⁵ BCA, 490-1-0-0, 602-85-1, s. 40-41. Raporun gizliliği 8 Ocak 2024'de kaldırılmıştır.

30 Nisan 1938. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, CHP Genel Sekreterliğine “zata mahsus” ibareli ve Mart ayı “dirlik ve düzen” raporu ilaveli muhtıra gönderdi. Rapordan:

Gerileme çabalayışları:

Arapça ezan, kamet selâ ve hutbe okumak:

1 - Giresun vilâyetinin Kurukol köyünden Selim oğullarından Ali oğlu 60 yaşlarında imamlık vazifesini gören Hüseyin Arapça ezan okuduğundan Adliye sevk edilmiş isede serbest bırakıldığı 30/3/938 tarihinde haber alınmıştır.

[..]

Arap harflerile tedrisat:

1 - Maraş'ın Sakarya mahallesinden ölü Mustafa karısı 56 yaşlarında Ayşe Kalfa evinde topladığı çocuklara arap harflerile ders okuttuğundan Adliye sevk edildiği 5/3/938 tarihinde haber alınmıştır.

2 - Trabzon vilâyetinin Vakıfkebir kazasına bağlı Alâğâvur köyünden Ahmet oğlu Yusuf ile Ali oğlu İbrahim Öksüz oğlunun Arap harflerile ders okuttukları anlaşıldığından suç üstü yakalanıp Adliye sevk edildikleri 10/3/938 tarihinde haber alınmıştır.

3 - Aydın vilâyetinin Kemer mahallesinde oturan Veli oğlu Hüseyin kızı 1296 doğumlu Fatma, komşu çocuklarını evine toplayarak arap harflerile ders okuttuğu sırada suç üstü yakalanıp Adliye sevk edildiği ve yapılan muhakemesi sonunda iki gün hapsine, yaşının fazlalığına binaen bir gününün tenziline ve geri kalan bir gününün de te'ciline karar verildiği 22/3/938 tarihinde haber alınmıştır.

4 - 26/3/938 günü Maraş'ın Dumlupınar mahallesinden Alişan oğlu Mehmet Dişbatmaz karısı Huriye, Evine topladıkları çocuklara arap harflerile ders okuturken suç üstü yakalanıp Adliye sevk edildiği 31/1/938 tarihinde haber alınmıştır.

5 - 26/3/938 günü Maraş'ın Hayrullah mahallesinden Halil Kanlı karısı Hatice evine topladığı çocuklara arap harflerile ders okuturken suç üstü yakalanıp Adliye verildiği 31/3/938 tarihinde haber alınmıştır.

6 - Bursa'da Kuruçeşme'de oturan Muiz kızı ve Avram Marko karısı Mari, Hayım kızı ve Muiz karısı Ester ve Yusuf kızı ve İsak karısı Mahila evlerine kabul ettikleri çocuklara dinî tedrisat ve telkinatta bulunduklarından Adliye sevk edildikleri 26/3/938 tarihinde haber alınmıştır.*

Şapka ve kisve kanununa aykırılık:

1 - Antalya'nın Elmalı kazasına bağlı Yuva köyünden Ali oğlu 75 yaşlarında Rabit hoca, izinsiz olarak başına sarık sarıp gezdiği görülerek Adliye sevk edildiği ve muhakemesi sonunda bir gün hapis cezasına mahkûm edilmiş isede cezasının te'cil olunduğu 29/3/938 tarihinde haber alınmıştır.

[..]

İrticaî tahrikât:

Çorum vilâyetinin Hamidiye köyünde imamlık eden Mahir'in şeriatcılık propagandası yaptığı sezilerek gereken incelemelere başlandığı 26/3/938 tarihinde haber alınmıştır.¹⁶

31 Mayıs 1938. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, CHP Genel Sekreterliğine “zata mahsus” ibareli ve Nisan ayı “dirlik ve düzen” raporu ilaveli muhtıra gönderdi. Rapordan:

Gerileme çabalayışları:

* CHP Tek-Parti istibdadı laikti, İslam devleti değil; İslam milleti, Yahudi milleti seviyesine indirilmişti, Yahudi muamelesi görüyordu.

¹⁶ BCA, 490-1-0-0, 602-85-1, s. 22, 24, 27. Raporun gizliliği 8 Ocak 2024'de kaldırılmıştır.

[..]

Arap harflerile tedrisat:

1 - Giresun vilâyetinin Bozat köyünden Mustafa'nın daveti üzerine gelen Ahmet Arslan'ın aynı köyde Toraman oğlu Hasan'ın evinde din dersi okunurken yakalanıp suç ortağı Mustafa ile birlikte Adliye sevk edildiği 5/4/938 tarihinde haber alınmıştır.

2 - Gümüşhane vilâyetinin Bayburt kazasında Salih kızı 57 yaşlarında Şükûfe evine topladığı çocuklara arap harflerile ders okuturken suç üstü yakalanıp Adliye sevk edildiği 5/4/938 tarihinde haber alınmıştır.

3 - Bitlis'te Hersan mahallesinde Faris oğlu İbrahim babanın evinde mahalle çocuklarına arapça tedrisatta bulunduğu sırada suç üzeri yakalanıp Adliye sevk edildiği 18/4/938 tarihinde haber alınmıştır.

Şapka ve Kisve kanununa aykırılık:

1 - Maraş'ın Akça Kuyulu mahallesinden 283 doğumlu Cami müezzini hafız Mehmet Saver'in şapka kanununa aykırı olarak başına sarık sardığı görölerek Adliye sevk edildiği 11/4/938 tarihinde haber alınmıştır.

[..]

Kaçak suretle hacca gidip gelenler:

1 - Bitlis vilâyetinin Sinek nahiyesinin Hivris köyünden rençpe Ali oğlu Tayfur; Mustafa oğlu Mehmet Ali; Mehmet oğlu Hasan; Yusuf oğlu Hüsam'ın Mardin yolu ile Nusaybin civarından kaçak suretile Hicaza gidip geldikleri tesbit edilerek pasaport kanununa tevfi kanununa takibat yapılmak üzere Adliye sevk edildikleri 18/4/938 tarihinde haber alınmıştır.

[..]

(Toplu görüş)

[..] Arap harflerile tedrisat üçe inmiştir. Bu tedrisatın cezrî bir surette ortadan kaldırılması için kanunî tedbirler alınacaktır.¹⁷

11 Temmuz 1938. Dahiliye Vekaleti, CHP Genel Sekreterliğine “gizli ve zata mahsus” ibareli ve Mayıs ayı “dirlik ve düzen” raporu ilaveli muhtıra gönderdi. Rapordan:

Gerileme çabalayışı:

Arapça ezan ve kamet:

1 - Kocaeli'nin Adapazarı kazasının Akyapı nahiyesine bağlı Bedil İsmo köyü ihtiyar hey'eti azasından Ali oğlu Halil Barış, camide akşam namazında kameti arapça okuduğundan hakkında takibata başlandığı 6/5/938 tarihinde haber alınmıştır.

2 - Tokat vilâyetinin zile kazasına bağlı Kireçli köyünden Ali Kâhya oğlu Abbas, Arapça ezan okuduğundan Adliye sevk edildiği 9/5/938 tarihinde haber alınmıştır.

3 - Tokat vilâyetinin Pazar nahiyesine bağlı İbise köyü imamı Çetin oğullarından 284 doğumlu Ömer Çetin arapça selâ okuduğundan Adliye sevk edildiği 14/5/938 tarihinde haber alınmıştır.

4 - Tokat vilâyetinin Pazar nahiyesine bağlı İbise köyü müezzini İlyas oğullarından 315 doğumlu Mehmet Er, sabah namazında arapça kamet aldığından Adliye sevk edildiği 14/5/938 tarihinde haber alınmıştır.

[..]

Arap harflerile tedrisat:

¹⁷ BCA, 490-1-0-0, 602-85-1, s. 3, 5, 11. Raporun gizliliği 8 Ocak 2024'de kaldırılmıştır.

1 - Konya'nın Cedidiye mahallesinden Cemal kızı ve İsmail karısı 40 yaşlarında (Mensabe) adındaki kadın Sarayköyü nahiyesinde arap harflerile çocuk okuturken suç üstü yakalanarak Adliye sevk edildiği 20/5/938 tarihinde haber alınmıştır.

2 - Sivas vilâyetinin Kangal kazası Deliktaş nahiyesi İmamdamı köyünden Hakkı oğlu Mustafa adındaki şahıs, evinde on çocuğa gizlice arap harflerile ders okutmakta iken suç üstü yakalanarak Adliye sevk edildiği 26/5/938 tarihinde haber alınmıştır.

3 - Seyhan vilâyetinin Osmaniye kazasından Yusuf karısı 47 yaşlarında Duran Dönmez, çocuklara arap harflerile ders okuturken suç üstü yakalanıp Adliye sevk edildiği 30/5/938 tarihinde haber alınmıştır.

Şapka ve kisve kanununa aykırılık:

1 - Sivas vilâyetinin Şarkışla kazasına bağlı kozancık köyünden ve çerkes ırkından Asılhan oğlu Süleyman ve Sadullah oğlu Osman'ın köyde şapka kanununa aykırı olarak kalpak geydiklerinden Adliye sevk edildikleri ve mahkeme sonunda Osman'ın yedi gün hapis ve 750 kuruş para ve Süleyman'ın bir gün hapis cezasına mahkûm edildikleri 4/5/938 tarihinde haber alınmıştır.

2 - Bingöl vilâyetinin Çapakçur kazasına bağlı "Körtedeve" köyünden olan ve Şeyh Sait isyanına iştirakinden dolayı Erzurum'da asılan Mahmut'un kardeşi olan ve bu hadise ile ilgisinden dolayı bir yıl tevkif edildikten sonra beraet eden Molla Mustafa'nın köyünde başına izinsiz sarık sardığı ve takye ile dolaştığı ve köylülere fetva verdiği ve bu suretle izar ettiği sezilerek gereken tedbirler alınarak başında sarık olduğu halde yakalanmış ve yapılan incelemede Derviş oğlu Mahmudun karısına boş olduğuna dair fetva vererek karı ve kocanın altı ay ayrı yaşamalarına sebebiyet verdiği anlaşılmış olan Mustafa'nın evrakile Adliye sevk edildiği 6/5/938 tarihinde haber alınmıştır.¹⁸

29 Temmuz 1938. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, CHP Genel Sekreterliğine "gizli ve zata mahsus" ibareli ve Haziran ayı "dirlik ve düzen" raporu ilaveli muhtıra gönderdi. Rapordan:

Gerileme çabalayışları:

[..]

Arap harflerile tedrisat:

1 - Erzurum Hasankale kazasından Bostancı Numan oğullarından Mustafa oğlu hacı Bahri, çocukları evine toplayarak arap harflerile ders okuturken suç üstü yakalanıp Adliye sevk edildiği 9/6/938 tarihinde haber alınmıştır.

[..]

İrticaî tahrik:

8/5/938 günü İstanbul'da Fatih camiinde Bursa'lı Murat Tuna; öğle namazını müteakip cemaata dönerek (Türkiye cümhuriyetinde şapka yoktur) diye bağırarak yakalanıp adliye sevk edildiği ve şuuru bozuk olduğundan Adlî Tıp İşleri Müdürlüğünce müşahade altına alındığı 9/6/938 tarihinde haber alınmıştır.¹⁹

21 Eylül 1938. Dahiliye Vekaleti, CHP Genel Sekreterliğine "gizli ve zata mahsus" ibareli ve Temmuz ayı "dirlik ve düzen" raporu ilaveli muhtıra gönderdi. Rapordan:

Gerileme Çabalayışları:

Arapça Ezan, Kamet:

¹⁸ BCA, 490-1-0-0, 603-86-1, s. 80-82. Raporun gizliliği 8 Ocak 2024'de kaldırılmıştır.

¹⁹ BCA, 490-1-0-0, 603-86-1, s. 56. Raporun gizliliği 8 Ocak 2024'de kaldırılmıştır.

1 - Kocaeli'nin Akyazı nahiyesine bağlı Bedil İsmu köyü ihtiyar hey'eti azasından Ali oğlu Halil Barış, Camide Arapça kamet aldığından Adliye sevk edildiği 9/7/938 tarihinde haber alınmıştır.

[..]

Arap harflerile tedrisat:

1 - Bursa'da Alipaşa mahallesinde oturan Abdullah kızı 75 yaşlarında Ayşe Evine kabul ettiği çocuklara arap harflerile ders okuturken suç üstü yakalanıp Adliye sevk edildiği 15/7/938 tarihinde haber alınmıştır.

2 - Maraş'ta İnönü mahallesinde oturan Abdi kızı ve Tüfekçi oğlu karısı 35 yaşlarında Selver Emine kabul ettiği çocuklara arap harflerile ders okuttuğundan Adliye sevk edildiği 15/7/938 tarihinde haber alınmıştır.

Şapka ve Kisve kanununa aykırılık:

1 - Muğla vilâyetinin Muştak bey mahallesinden Salih oğlu 322 doğumlu Emekli Halil İbrahim Ergin, şapka kanununa aykırı harekette bulunduğu Adliye sevk edildiği 12/7/938 tarihinde haber alınmıştır.²⁰

20 Ekim 1938. Dahiliye Vekaleti, CHP Genel Sekreterliğine “gizli ve zata mahsus” ibareli ve Ağustos ayı “dirlik ve düzen” raporu ilaveli muhtıra gönderdi. Rapordan:

Gerileme çabalayışları:

[..]

Arap Harflerile tedrisat:

1 - Kütahya vilâyetinin Tavşanlı kazasında oturan Batumlu İsmail Oğ. Kürt Hoca adile anılan Mustafa Yıldızın evine topladığı 25 çocuğa Arap harflerile ders okuturken suç üstü yakalanıp Adliye sevk edildiği 10/8/938 tarihinde haber alınmıştır.

2 - Maraşta Kurtuluş mahallesinde oturan ölü Mustafa karısı ve Mehmet kızı Fatma Bayraktarın evinde çocuklara Arap harflerile ders okuturken yakalanıp Adliye verildiği 12/8/938 tarihinde haber alınmıştır.

3 - Kütahyanın Simav kazasında oturan Osman kızı ve İsmail karısı 62 yaşlarında Ayşe Akbabanın evinde arap harflerile ders okuturken suç üstü yakalanıp Adliye sevk edildiği 11/8/938 tarihinde haber alınmıştır.

4 - Siirdin Ulus mahallesinde oturan Cumhuriyet camii müezzini Mustafa Oğ. Mehmet Bilginin evine topladığı çocuklara Arap harflerile ders okuturken suç üstü yakalanıp adliye sevk edildiği 26/8/938 tarihinde haber alınmıştır.

Şapka ve Kisve Kanununa Aykırılık:

1 - Maraşın Sarayaltı camii imamı Mahmut Oğ. Mustafa Karakoçun sarık ile sokakta gezdiğinden Adliye sevk edildiği 12/8/938 tarihinde haber alınmıştır.

[..]

(Toplu Görüş)

Ağustos 938 ayı içinde vukubulan siyasi hadiselerin en önemlileri aşağıdaki maddelerle hülâsa edilmiştir.

A. İrticai çabalamada bir fevkaladelik yoktur. Bunlar, sinmiş gibi bir durum arz etmektedirler.

[..]²¹

²⁰ BCA, 490-1-0-0, 603-86-1, s. 31-32. Raporun gizliliği 8 Ocak 2024'de kaldırılmıştır.

²¹ BCA, 490-1-0-0, 603-86-1, s. 3-4, 12. Raporun gizliliği 8 Ocak 2024'de kaldırılmıştır.